

Vliv diskurzu mezinárodních vztahů na rozhodování v experimentální interakci

SARAH KOMASOVÁ

The Influence of International Relations Theories on Decision-Making in Experimental Interaction

Abstract: This article presents the results of an experimental analysis of the influence of international relations theories on the decision-making process. The experimental model was constructed on the basis of the iterated prisoner's dilemma, which was introduced to three hundred participants through discursively influenced narratives of an evolving international relations situation. The narratives, representing an independent variable, have been derived from three theories of international relations: realism, neoliberalism, and constructivism. The goal of the experiment was to test whether these three different discursive framings result in different levels of cooperation. Using random assignment, the experiment showed a statistically significant difference between the types of decision-making of participants assigned to the realist and the neoliberal experimental treatment. The understanding of the decision-making process was further enriched by an analysis of interviews with selected participants in the experiment.

Key words: decision-making, experiment, discourse, logic of appropriateness.

Představovaný výzkum propojuje zájem o význam diskurzu pro utváření povahy mezinárodních vztahů s metodou experimentu. Zkoumá, jaký má diskurz jako konstitutivní prvek mezinárodních vztahů vliv na rozhodování v zahraniční politice. Tato kombinace konstruktivisticky uchopeného teoretického konceptu s kvantitativní výzkumnou metodou představuje jeden ze způsobů, jak poukázat na přidanou hodnotu konstruktivistické perspektivy. Dokládá schopnost konstruktivistické perspektivy ovlivnit kvantitativní výstupy experimentální interakce založené na racionalistických konceptech.

Příkladem propojení kvantitativního výzkumu s kvalitativními konstitutivními aspekty jsou práce propojující teorii racionální volby a kognitivní psychologii (Geva – Mintz 1997), výzkum, v němž se Peregrine Schwartz-Sheaová a Dvora Yanowová (2002) zabývají vztahem mezi epistemologicko-ontologickými předpoklady, užívanými metodami a podobory výzkumu v akademickém prostředí mezinárodních vztahů, nebo práce Parenta a Friedmanové (2007), jež porovnávají akademický a politický diskurz o mezinárodních vztazích. Vlivem konstitutivních faktorů na přístup k analýze historie se zabývají rovněž Philip E. Tetlock a Richard N. Lebow (2001). Hlavní zájem o konstitutivní mechanismy se však zaměřuje na teorii konstrukce a diskusi o konkrétních případech (Goldstein – Keohane 1993; Finnemore 1996; Hurd 1999; Tannenwald 2005). Naopak práce o rozhodování v mezinárodních vztazích založené na experimentu zpravidla pracují

s racionalistickým pojetím ideových prvků (Beer et al. 1995; Druckman 1994; Moxnes – van der Heijden 2003).

Výzkum konstitutivního vlivu idejí metodou experimentu je využíván spíše v interdisciplinárním oboru politické psychologie (Gawronski – Galdi – Arcuri 2015: 2). Existuje i mnoho studií zkoumajících vliv faktorů, které by bylo možné označit za konstituované, jako je například vliv kultury, národnosti, genderu nebo emocí, na míru kooperace (Gächter – Herrmann – Thöni 2010; Hemesath 1994; Komorita 1965; Summerfield 1975). Avšak i tyto výzkumy, zejména staršího data, většinou považují daný faktor za vstupní objektivně definovanou vlastnost (například Hemesath 1994: 84; Komorita 1965: 742; Summerfield 1975: 398), nikoliv za výsledek konstitutivního procesu. Významu idejí ve vzdělávacím procesu pro utváření kooperativního jednání se věnují například James S. Hervey a Jeffrey P. Cohen (2004) nebo Robert H. Frank, Thomas D. Gilovich a Dennis T. Regan (1993).

Tento článek hledá odpověď na otázku, zda diskurzivní specifika vybraných škol mezinárodních vztahů, konkrétně realismu, neoliberalismu a konstruktivismu, mohou vést k odlišné míře kooperace v experimentální interakci. Vychází přitom z kombinace konstruktivisticky definovaných konceptů a kvantitativní analýzy výstupů experimentální interakce, založené na statistické analýze získaného vzorku reakcí od 282 respondentů. Porozumění rozhodovacímu procesu je prohloubeno o kvalitativní analýzu rozhovorů s vybranými účastníky experimentu.

Propojení experimentální metody a výzkumného zájmu o význam idejí pro rozhodování v mezinárodních vztazích může být přínosné hned z několika důvodů. Zaprvé stále populárnější metoda experimentu umožňuje překlenout problém nedostatečného množství porovnatelných případů pro kvantitativní analýzu. Zadruhé tato metoda umožňuje překonat nedostatek informací o rozhodovacím procesu, což je zvláště důležité právě ve vztahu k možnému ideovému základu rozhodování. Zatřetí transparentní design experimentu může odstranit vnější faktory rozhodování, které by při výzkumu reálného případu nemusely být zohledněny. Tato metoda tak přináší dobré analytické možnosti včetně replikovatelnosti výzkumu. Začtvrté kombinace konstruktivistického výzkumného rámce s kvantitativní analýzou výstupů experimentu umožňuje pomocí společného základu ve vědeckém realismu překlenout rozdílnosti v pojetí těchto přístupů a využít přednosti obou směrů. Zapáté otázka, zda odlišné diskurzivní rámování zadání může ovlivnit výsledek interakce, je neméně významná i z pohledu studia mezinárodních vztahů. Má-li diskurz užívaný jednotlivými školami mezinárodních vztahů vliv na výsledky rozhodování, pak to je významný důvod pro sebereflexi oboru.

Struktura článku je následující: První kapitola představuje teoretická východiska založená na wendtovském konstruktivismu. Druhá část formuluje výzkumnou hypotézu. Hlavní pojmy (operacionalizace a diskuse validity) jsou rozpracovány ve třetí části. Poslední dvě části shrnují kvantitativní výsledky experimentu, pojednávají o problematice designu a validity a na závěr představují poznatky získané z rozhovorů.

METATEORETICKÁ A TEORETICKÁ VÝCHODISKA – KONSTRUKTIVISMUS A VĚDECKÝ REALISMUS

Kvantitativní výzkum vlivu diskurzu je umožněn propojením pozitivistické metodologie s ideovými ontologickými východisky. Tento přístup empiricky aplikuje pozici prezentovanou Alexanderem Wendtem, který předpokládá prvenství idejí v sociálním světě a nezávislost – neexistenci implikace – mezi ontologií a epistemologií. Podle Wendta tedy není epistemologická volba (interpretativní vs. vysvětlující/pozitivistický výzkum) podmíněna ontologickými východisky (idealismus vs. materialismus; viz Wendt 1999: 40). Jak ukazují James Fearon a Alexander Wendt (2002; Wendt 1999: 39), tato pozice umožňuje kvantitativní výzkum idejí postavený na pozitivistických předpokladech. Umožňuje tak propojit racionalistická a konstruktivistická východiska a nepokládá materialistickou ontologii za nezbytný předpoklad kvantitativního výzkumu.

Jedním ze způsobů, kterým by primární ideje mohly ovlivňovat materiální skutečnosti, je diskurz, který je zde chápán jako „specifický způsob řeči a porozumění světu (nebo nějakému aspektu světa)“ (Jørgensen – Phillips 2002: 1). Nutnou podmínkou konceptu diskurzu je předpoklad arbitrárnosti mezi označujícím pojmem a označovaným jevem, jak jej formuloval Saussure (Sayer 2000: 36).¹ Pojmenováním se jevy kategorizují² a tím se podmíněně konstruují jejich významy a vzájemné vztahy. Diskurzivní teorie proto postulují, že znalosti jsou historicky a kulturně specifické, jejich obsah je tvořen sociální interakcí, sociální porozumění ovlivňuje sociální akce, a proto je nezbytné zaujmout kritický přístup k vědomostem, které jsou považovány za samozřejmé (Jørgensen – Phillips 2002: 5–6). Jednotlivé teorie diskurzu se pak liší především v přístupu k otázce charakteru reality od předpokladu, že diskurz je v podstatě pojátkem mezi objektivně existující realitou a tím, jak ji chápeme (Banta 2013: 382), až po postmoderní náhled, že diskurz je způsobem konstrukce reality (Jørgensen – Phillips 2002: 7). Pro účely experimentu předpokládám, že diskurz konstruuje důležité aspekty sociální reality, ale zároveň že vnější realita není konstruována „totálně“ (Wendt 1999: 110).

VÝZKUMNÁ OTÁZKA A LOGIKA VHODNOSTI

Tento výzkum hledá odpověď na otázku, zda diskurz škol mezinárodních vztahů může ovlivnit rozhodování jeho aktérů. Výzkumná hypotéza předpokládá, že vlivem diskurzivního rámování narativů bude míra kooperativního chování účastníků experimentu konvergovat s predikcemi jednotlivých škol mezinárodních vztahů o spolupráci. Konkrétně tedy že rozhodnutí účastníků vystavených realistické diskurzivní manipulaci budou méně kooperativní než volby účastníků podrobených konstruktivistické a neoliberální manipulaci narativu. Tento předpoklad je odvozen od predikcí jednotlivých škol (v podobě konceptualizované níže) ohledně výhod a rizik spojených se spoluprací a nespouprací v mezinárodním prostředí.

Je nicméně potřeba zdůraznit, že konkrétní konceptualizace, stejně jako z nich vycházející predikce, nejsou rozhodující pro hlavní otázku výzkumu, tedy zda lze prokázat vliv diskurzu na výsledek rozhodování. Klíčové tedy je, zda změna na úrovni diskurzu dokáže vyvolat změnu v rozhodování. Tato hypotéza je založena na konceptu logiky vhodnosti, který popsali James G. March a Johan P. Olsen (2004). Tento koncept předpokládá, že chování účastníků je ovlivněno jejich představami o tom, co je od nich společensky očekáváno, tedy co je vhodné pro osoby v jejich roli (March – Olsen 2004: 3). Očekávání je založeno na znalosti předchozích případů, což vytváří nepsaná a postupně internalizovaná pravidla (Tamtéž: 17). Vytvoření těchto pravidel je však dlouhodobý proces (Tamtéž: 14) a hypotéza nepředpokládá, že by takové modely mohly být vytvořeny v průběhu experimentu. Diskurz je naopak v experimentu považován za indikátor, který umožňuje účastníkům rozpoznat konkrétní logiku vhodnosti a vybrat očekávaný způsob chování. Umožňuje tak vyřešit problém popsáný Marchem a Olsenem, tedy jak se rozhodnout, kterou z osobních rolí a logik je vhodné použít v konkrétní situaci (Tamtéž: 9). Hypotéza odkazuje rovněž na analogický koncept heuristické zkratky popisovaný politickou psychologií, který předpokládá, že se osoby v politických rozhodnutích orientují na základě předem získané struktury vědomostí, která jim automaticky umožňuje rychlé rozhodnutí na základě omezených informací (Petersen 2015: 45).

Logiku vhodnosti a výhodnosti přitom není třeba vnímat jako protikladnou, naopak mezi nimi bývá velmi úzký vztah. Například institucionální pravidla a zvyklosti, které zaměstnanci vnímají jako vhodnost, mohou vycházet ze snahy vytvořit akceschopnou organizaci, což je cíl motivovaný logikou výhodnosti (March – Olsen 2004: 5). Tato pravidla, chápána jako motivovaná logikou vhodnosti, mohou být naopak úředníky dodržována z předpokladu osobního zisku, vycházejícího z logiky výhodnosti. Zároveň je třeba vyzdvihnout, že logika vhodnosti není založena pouze na normativních aspektech, ale i na kognitivní složce, která zahrnuje i vědomou racionalizaci vlastní role (March –

Olsen 1995: 30–31). V kontextu experimentu je za logiku vhodnosti považováno, když daný respondent zohlední očekávání vyvolané diskurzem a zahrne ho do rozhodovacího procesu. Z tohoto pojetí vyplývá, že i „zjistná“ motivace, vedoucí k zohlednění narativu při rozhodování, při experimentu například snaha zavděčit se zadání výzkumu, naplňuje požadavek na rozpoznání logiky vhodnosti a na její zohlednění v rozhodování.

DISKURZIVNÍ RÁMOVÁNÍ

Koncept diskurzu předpokládá, že veškeré aktivity spojené s označováním a kategori-začí jsou zdrojem diskurzu, a není tedy možné být „mimo diskurz“. Za součást diskurzu je proto třeba považovat i jednotlivé teorie mezinárodních vztahů nebo jednotlivé výzkumné postupy. Každá škola mezinárodních vztahů nebo každá osoba, která operuje s termíny dané školy, je tedy tvůrcem diskurzu. „*Diskurz je ve skutečnosti činnost, na prvním místě psaní, na druhém čtení a na třetím výměna. Tato výměna, toto psaní a čtení nikdy nezahrnují nic jiného než označení*“ (Foucault 1971: 21). Tvorba specifického diskurzu je tedy nevyhnutelná. Vzhledem k tomu, že jednotlivé školy mezinárodních vztahů používají odlišné koncepty a přikládají jim různé významy, je možné hovořit o diskurzivních specifikách jednotlivých škol. Diskurzivní specifika vybraných škol byla pro účel tvorby experimentální interakce definována klíčovými pracemi jednotlivých škol.

Následně byla specifika na základě této konceptualizace simulována jako tři různé experimentální manipulace, tedy tři typy nezávislé proměnné. Koncepty a pojmy charakteristické pro jednotlivé školy byly následně vloženy do základního narativu popisujícího vztahy dvou sousedících států. Tak vznikly tři odlišné experimentální manipulace – realistická, neoliberalní a konstruktivistická.

Jednotlivé školy jsem zvolila nejen vzhledem k jejich významu pro obor, ale rovněž kvůli jejich schopnosti se specificky vztahovat ke všem oblastem mezinárodních vztahů zmiňovaných v experimentu. Dalším kritériem výběru byla snaha vybrat přístupy, které budou pokud možno maximálně disjunktní na úrovni užívaných pojmů. V souvislosti s tím je třeba poznamenat, že konceptualizace jednotlivých škol vycházela zejména ze snahy co nejlépe a nejsrozumitelněji vykreslit charakteristické znaky směru tak, aby byly tyto rysy pro účastníky pokud možno snadno rozeznatelné. Výsledná konceptualizace se tak blíží spíše populárně vnímané podobě jednotlivých škol než jejich akademickému originálu. Tato podoba je však pravděpodobně bližší zkušenosti respondentů než akademická literatura.

Realismus

Diskurzivní specifika realismu byla definována především předpokladem, že politika je řízena *objektivními neměnnými zákony*, které vycházejí z *lidské přirozenosti*, a že lze *rozlišit mezi pravdou a názorem* (Morgenthau – Thompson 1993: 4). Mezinárodní prostředí má *inherentně anarchický charakter*, neexistuje žádné globální uspořádání ani systém vládnutí, což je stav zaručující *suverenitu*. Její zachování, vnímané jako *přežití*, je *primárním zájmem států* (Mearsheimer 1995: 10). Klíčem k zajištění vlastní bezpečnosti je *moc* (Morgenthau – Thompson 1993: 5). Proto se *zájmy států*, vnímané jako *národní zájmy*, přirozeně kříží a přetrvává nejistota ohledně jejich záměrů (Mearsheimer 1995: 10). Spolupráce je tedy omezena na *krátkodobé aliance založené na konkrétním cíli* (Ripsman 2005: 674). Z toho vyplývá *negativní postoj k mezinárodním organizacím* (Parent – Friedman 2007). Význam je kladen na *krátkodobé cíle a zisk relativní výhody* nad ostatními (Mowle 2003: 566). *Ofenzivní vojenská moc*, která je přirozeně *v rukou států* a činí je *vzájemně nebezpečnými*, je rozhodující (Mearsheimer 1995: 10). Státy jsou *racionální*, mohou se však *zmylit v rozhodování*, nemají-li úplné informace (Tamtéž).

Míra kooperace účastníků vystavených tomuto typu experimentální manipulace by na základě výše popsaných předpokladů měla být nižší, neboť je možné očekávat snahu o dosažení komparativní výhody, nikoliv o absolutní maximalizaci zisku. Případná kooperace

může být pouze instrumentálním nástrojem pro získání vyšších výnosů z nespolupráce v příštím tahu.

Neoliberalismus

Specifika neoliberalismu byla definována na základě jeho východisek v racionalismu a předpokladu usilování o *materiální cíle*. Mezinárodní prostředí je pak vnímáno jako *dynamické a logicky se vyvíjející k vzrůstající spolupráci* (Thies 2002: 156). Politika je zásadně provázána s *ekonomií*, která je velmi významná pro rozhodování (Keohane 1984: 22). *Vzrůstající mezinárodní obchod posiluje vzájemnou závislost, tak narůstá mezinárodní spolupráce*, jež se může nejnáze uskutečňovat prostřednictvím *mezinárodních organizací*, které umožňují *efektivní vyjednávání* (Tamtéž: 6). Jednání států je významně ovlivněno *domácí politikou* (Wendt 1999: 31) a *(demokratickým) politickým systémem* (Parent – Friedman 2007). Státní zájem je založen na *absolutním zisku*, nikoliv na zisku komparativní výhody (Mowle 2003: 567). Tato skutečnost vytváří *potenciál pro dlouhodobou spolupráci založenou na vlastních zájmech a racionální instrumentální důvěře* (Ripsman 2005: 674). Kromě vojenské moci je významná rovněž *měkká moc*, která je rozvíjena za pomoci vědecko-technických inovací a změn v *domácí politice* (Nye 2004: 18–19).

Míra kooperace účastníků vystavených tomuto typu manipulace je předpokládána jako vyšší než míra spolupráce účastníků vystavených realistické manipulaci. Strategie účastníků by mohla vycházet ze snahy o dosažení maximálních možných absolutních výnosů.

Konstruktivismus

Diskurzivní specifika konstruktivismu vycházejí z předpokladů *měnícího se charakteru mezinárodního prostředí* (Zehfuss 2002: 4). Interakci mezi *aktéry a strukturou k proměně vzájemných vztahů a rovněž k proměně aktérů i struktury samé* umožňuje *primát idejí* (Wendt 1999: 246). Za významné jsou považovány nástroje vzájemné konstituce aktérů, zejména *řeč*, nebo přesněji *proces pojmenování jevů v řečovém aktu* (Zehfuss 2002: 16). Povědomí o minulých akcích je také vnímáno jako jeden ze zdrojů této konstituce. Toto povědomí je zdrojem zvyklostí, na základě kterých se *tvorí pravidla, normy a zákony zásadní pro konstituci identity* (Tamtéž: 8). V důsledku toho lze *očekávání* vnímat jako to, co *předchází konstituci identity* (March et al. 2004: 2). Výsledky této konstituce mohou mít rozdílné normativní zabarvení. Například koncept *sekuritizace kodaňské školy* je vnímán spíše jako negativní.³ Nicméně i v systému této myšlenkové školy přetrvává *spíše pozitivní vnímání evoluce mezinárodního prostředí*. Proto lze také *změnit nepřátelské prostředí* bojujících protivníků namísto *mírumilovné spolupráce* (Wendt 1999: 299). *Možnost spolupráce* uvnitř systému je založena na předpokladu *postupné konvergence identit a morálních principů aktérů* a tak vznikající možnosti *vzájemné důvěry* a dlouhodobé *ne-sobecké spolupráce* (Ripsman 2005: 674).

Rovněž v tomto případě je možné očekávat vyšší míru kooperace než u účastníků vystavených realistickému narativu. Strategie účastníků by mohla vycházet ze snahy dosahovat vzájemnou spoluprací nejvyšších možných kolektivních zisků.

METODA EXPERIMENTU

Teorie her

Jako podklad interakce využívá experiment teorii her, která umožní statistické testování a slouží zde především jako analytický nástroj. Jak teorie diskurzu, tak teorie her (respektive i celý racionalismus) mohou být – v plném souladu s Wendtovou perspektivou vědeckého realismu (Brglez 2001: 345) – vnímány jako různé úhly pohledu na stejnou nepozorovatelnou realitu. Jejich schopnost popisovat realitu tedy může být srovnávána, a pokud odlišnosti v diskurzivním rámování experimentální interakce umožní sledovat

změny na úrovni konceptů měřitelných v oblasti teorie her, jako je míra kooperace, pak lze takové zjištění považovat za důkaz relevance teorie diskurzu.

Model interakce a tvorba narativů

Design představovaného výzkumu byl založen na sedmi po sobě jdoucích situacích, které byly podány formou narativu popisujícího vývoj vzájemných vztahů mezi dvěma státy. Účastníci experimentu představovali státníka jednoho ze států a v jednotlivých hrách se rozhodovali mezi spoluprací a nespoluprací s protějškem, který byl představován počítačem. Experiment pracoval se třemi typy experimentální manipulace, které se odlišovaly právě diskurzivním rámováním narativu příběhu, ovšem bez faktických změn zadání. Jedna skupina účastníků tak byla vystavena realistické, druhá neoliberalní a třetí konstruktivistické manipulaci. Přidělení účastníků ke konkrétní manipulaci proběhlo na principu náhodného rozdělení bez vědomí účastníka a po jeho informovaném souhlasu s účastí v experimentu.

Rozhodování v mezinárodních vztazích bylo operacionalizováno jako rozhodování mezi spoluprací a nespoluprací v situacích vycházejících z teorie her, které bylo zasazeno do fiktivního narativu.

Součet kooperativních rozhodnutí účastníka v sedmi po sobě jdoucích situacích reprezentuje závislou proměnnou. Tři narativy, založené na shodném informačním základě a odlišující se vloženými diskurzivními specifiky (jak je popsáno výše), reprezentují tři typy nezávislé proměnné v experimentu.

V rámci narativu, který provázel jednotlivé hry, každý účastník představoval klíčového reprezentanta odpovědného za rozhodnutí (*decision-maker*) v konkrétním fiktivním státě. Rozhodování jeho oponenta bylo simulováno automaticky zobrazeným textem. Tyto odpovědi byly pevně dány předem, a byly tedy identické v celém experimentu napříč všemi manipulacemi. Striktně vzato tak tyto hry nenaplnily požadavek vzájemné strategické závislosti (Carmichael 2005: 3–6). Nicméně výzkumným cílem nebylo zkoumat vzájemné ovlivňování strategií, ale naopak prozkoumat vliv diskurzu na rozhodování, a tak bylo třeba vliv protivníkovy strategie naopak pokud možno eliminovat. Zároveň však bylo zásadní udržet iluzi dynamiky, tak aby bylo zachováno strategické rozhodování účastníků. Protivníková „rozhodnutí“ tedy musela zůstat zachována.⁴ Proto bylo třeba zvolit takovou strategii protivníka, která ovlivní účastníky experimentu co možná nejméně, nebo alespoň všechny stejně. Série kooperativních, nebo naopak nekooperativních rozhodnutí „protihráče“ by mohla značně ovlivnit strategie účastníků, navíc by mohla vyvolat závažné pochyby ohledně existence „protihráče“, nebo přinejmenším o jeho racionalitě. Další úskalí pro interní validitu by navíc mohlo představovat vzájemné posílení (nebo oslabení) vlivu diskurzu a jemu odpovídající série rozhodnutí. Například realistický diskurz ve spojitosti se sérií nekooperativních rozhodnutí by mohl značně snížit míru kooperace hráčů při nemožnosti rozlišit sílu jednotlivých vlivů. Bylo tedy vhodné nastavit stejný počet kooperativních i nekooperativních tahů. Rozdělení těchto rozhodnutí bylo určeno náhodně, aby byl omezen vliv experimentátora. Takto získané rozdělení bylo fixní pro všechny případy experimentu. „Protivník“ tedy spolupracoval v druhé, čtvrté a páté hře. Nespolupracoval v první, třetí a šesté hře. Sedmá situace mohla zůstat bez rozhodnutí, protože byla poslední. Pro posílení interní validity byly jednotlivé nabízené odpovědi pro každou hru zobrazovány v náhodném pořadí.

Poté co byl vytvořen model chování a reakce „protivníka“, následovala tvorba příběhu popisujícího jednotlivé hry. Příběh (či přesněji „prezentace jednotlivé hry“) byl tvořen tak, aby umožnil vyniknout rozdílům v diskurzích jednotlivých škol, tedy rozdílným přístupům k charakteru a hnacím silám mezinárodních vztahů, typům moci, způsobům vysvětlení, suverenitě, oblastem bezpečnosti, významu zdrojů a ekonomiky či mezinárodních organizací. Do kostry sdíleného příběhu byly následně vloženy diskurzivně specifické výrazy, které obsahovaly pouze interpretační či marginální informace, tak aby základní

rozhodovací rámec zůstal stejný. Konkrétní výrazy byly vybrány na základě konceptualizace diskurzivních specifik jednotlivých škol, tak jak jsou definovány výše.

Příběh popisoval vývoj vztahů mezi dvěma fiktivními státy: Arálií a Berílií. Jména byla vytvořena tak, aby byla podobná, avšak jednoduše rozlišitelná. Pojmenování měla zároveň připomínat názvy států, ale neměla evokovat žádné existující politické systémy ani kultury (jako například *republika*, *království* nebo přípona *-stán*). Každý účastník reprezentoval klíčového *decision-maker* Arálie. Berílie byla reprezentována sérií rozhodnutí popsaných výše. Celková situace, základní informace o obou státech, jejich vztahy a charakter mezinárodního prostředí byly prezentovány v úvodním textu, který předcházal první hře. Úvod měl nabídnout základní vhled to situace a poskytnout tak půdu pro budoucí rozhodování. Státy byly popsány jako střední mocnosti a jejich vztahy jako dlouhodobě problematické se sporným územím v oblasti povodí hraniční řeky. Následoval krátký popis mezinárodního prostředí, který již byl specifický pro každou manipulaci. Poté byla zobrazena první hra.

V první hře byl účastník dotázán, zda podpoří vědeckou spolupráci se sousedním státem. Druhá hra položila otázku týkající se stavby společné přehrady. Následovala hra na téma celních tarifů, klasické bezpečnostní dilema mezi alokací zdrojů do sociální politiky a obrany, územní ústupky v hraniční oblasti, přijetí závazku podrobit se mezinárodní arbitráži a poslední dilema, které se týkalo možnosti překonat vzájemné antipatie a spolupracovat v budoucnosti.

V poslední hře pak byly kromě tradiční volby mezi spoluprací a nespouprací nabídnuty tři možné odpovědi. Dvě z nich byly kooperativní, ale předkládaly pro spolupráci jiná zdůvodnění, tak aby bylo možno odlišit manipulaci konstruktivistickou a neoliberální. V tomto případě byla měřena míra souladu mezi zvolenými odpověďmi a přiděleným typem manipulace. Reakce Berílie již nebyla zobrazena. Následoval dotazník s kontrolními proměnnými.

ZÍSKANÁ DATA A SLEDOVANÉ PROMĚNNÉ

Experiment zahájilo 476 účastníků, ale pouze 282 (59 %) ho dokončilo. Podle analýzy rozptylu však nedošlo ke statisticky významnému rozdílu v odpadu účastníků v jedné ze skupin [$F(2, 581) = 0,208$, $p = 0,812$].⁵ Účastníci byli vybráni na dobrovolné bázi a za svou účast nebyli nijak odměňováni. Rekrutování byli zejména ze skupin českých vysokých škol na sociální síti Facebook, během sběru dat se však odkaz šířil i mimo tento okruh.

Vzorek celkem 282 účastníků byl složen z osob narozených mezi lety 1953 a 1995, s průměrným věkem 26 let s prevažující skupinou mladých dospělých, 168 (60 %) žen a 114 (40 %) mužů. Většina účastníků byli studenti vysoké školy (53 %), následovaní osobami s ukončeným univerzitním vzděláním (41 %). Malé množství účastníků mělo maturitu a v době testu nestudovalo (4 %) nebo mělo základní (0,4 %) či učňovské (0,7 %) vzdělání. Rovněž byly zjišťovány obory studia s možnou relevancí pro výzkum. Dvacet (7 %) osob studovalo či studuje mezinárodní vztahy, bezpečnost či politologii, dále 48 (17 %) nespécifikované obory společenských věd a 200 (71 %) jiné obory.

Tato fakta společně s věkovou strukturou vykazují podobnost s typickou „studentskou skupinou“, jejímiž vlastnostmi se zabýval například David O. Sears (1986: 521). V porovnání s ní však naše skupina vykazuje výraznější variabilitu, jako důsledek většího rozptěti věku, oboru a úrovně vzdělání. Studentský vzorek by měl být těžkým testem teorie, protože studenti jsou méně poddajní vůči sociálním normám (Sears 1986: 524), na druhou stranu jsou však podle *Civic and Political Health of the Nation Dataset* v mnoha jiných aspektech skupiny složené ze studentů nerozlišitelné od celkové populace (Druckman 2011: 84–87).

Úspěšnost náhodného rozdělení byla pro věk a zájem o mezinárodní vztahy vyhodnocena analýzou rozptylu (*Analysis of variance – ANOVA*) a pro pohlaví, úroveň a obor

vzdělání Pearsonovým testem dobré shody. Na 5% úrovni statistické významnosti nebyly potvrzeny rozdíly mezi jednotlivými skupinami, což indikuje úspěšné náhodné rozdělení podle těchto kritérií.

Posledním sledovaným faktorem bylo měření stylu řešení konfliktů pomocí *Dynamic Negotiating Approach Diagnostic (DYNAD)*; viz Scheider – Brown 2013: 557–580). Tento test definuje pět typů chování v konfliktu: soupeření, spolupráci, kompromis, vyhýbání se konfliktu a přizpůsobení se. Typ přístupu ke konfliktu se přitom u jedince může lišit v klidové a excitované fázi konfliktu (Tamtěž: 572). Test vyhodnocuje míry jednotlivých typů přístupu a sestaví výsledný profil chování v konfliktu sestávající z deseti hodnot (dvě pro každý styl, tedy pro klidovou a excitovanou fázi). Skóre účastníků ve vztahu k jednotlivým manipulacím pak byla, stejně jako v předchozích případech, analyzována pomocí ANOVA. Ve všech případech kromě hodnot klidové [$F(2, 279) = 5,478$, $p = 0,005$] a excitované soupeřivosti [$F(2, 279) = 4, 170$, $p = 0,016$] neprokazovala skóre účastníků statisticky významný rozdíl pro hladinu 5% statistické významnosti, a podporovala tak předpoklad náhodného rozdělení. Zjištěná odchylka v míře soupeřivosti mezi skupinami byla dále analyzována Bonferroniho metodou mnohonásobného porovnávání. Významné rozdíly v obou případech byly způsobeny vyššími kompetitivními výsledky skupiny s liberálním narativem v porovnání se skupinou s konstruktivistickým narativem

$$(MD_{\text{klidová soupeřivost}} = 1,006, p = 0,003; MD_{\text{excitovaná soupeřivost}} = 0,946, p = 0,022).$$

Tento jev může být nejpravděpodobněji vysvětlen vlivem předcházející manipulace. Tedy respondenti, kteří byli ovlivněni předcházející konstruktivistickou experimentální manipulací, mohli své kompetitivní chování podhodnocovat v porovnání s ostatními skupinami. Tendence umlčet či moderovat názory, které respondenti vnímají jako negativní, je považována za častou (Druckman 2011: 53). V souladu s tímto vysvětlením je i to, že koncept soupeřivosti je v textech prezentován jako blízký rivalitě, tedy typu chování, jehož cílem je asertivní prosazení vlastního názoru bez ohledu na prostředí (Schneider – Brown 2013: 580). Takové pojetí je v ostrém kontrastu s důrazem na sdílené normy a konsenzus, který je zahrnut v konstruktivistické manipulaci. Odlišná míra kooperace je nicméně statisticky významná i po zohlednění faktoru soupeřivosti, jak dokládá analýza kovariance [$F(2, 278) = 7,0$, $p = 0,001$].⁶

VÝSLEDKY ANALÝZY ROZPTYLU

Závislost rozhodování na narativu

Hypotéza předpokládala rozdíl v hodnotách závislé proměnné – míře kooperace mezi skupinami vystavenými odlišné diskurzivní manipulaci, tj. odlišnému typu nezávislé proměnné. Hypotéza dále předpokládala, že skupiny účastníků vystavené neoliberálnímu a konstruktivistickému narativu budou kooperativnější než skupina s realistickým narativem.

Závislost výsledků rozhodování a použitých narativů byla testována analýzou rozptylů. Použití tohoto testu je založeno na vnímání kooperace jako ordinální charakteristiky a předpokladu možnosti agregovat jednotlivé volby do numerického skóre. Volby spolupráce byly kódovány jako „1“ a nespolečné jako „0“. Proměnná tak může nabývat hodnot 0 až 6. Jde tedy o ekvidistantní škálu. Data zároveň splňují požadavek homogenity rozptylů, jak dokládá nesignifikantní Levenův test ($p = 0,384$). Požadavek normálního rozdělení není naplněn dokonale, ale vzhledem k dostatečné velikosti vzorku, podobné velikosti skupin a k hodnotám koeficientu šikmosti ($\gamma = -0,255$) a špičatosti ($\kappa = -0,244$) jej lze považovat za akceptovatelný.

Analýza rozptylu prokázala statisticky významný rozdíl v míře spolupráce jednotlivých skupin [$F(2, 279) = 3,325$, $p = 0,037$] jak dokládá tabulka č. 1.⁷

Tabulka č. 1
ANOVA

Q1-6					
	Suma čtverců	df	Čtverec průměru	F	Sig
Mezi skupinami	9,313	2	4,657	3,325	0,037
Uvnitř skupin	390,758	279	1,401		
Celkem	400,071	281			

Zdroj: Autorka.

Detailnější informace o zjištěných rozdílech udává tabulka č. 2 Bonferoniho následného porovnání, která ukazuje na existenci statisticky významných rozdílů mezi výsledky rozhodování účastníků vystavených realistickému a neoliberálnímu narativu ($MD = -0,407$, $p = 0,43$). Uvedený rozdíl průměrů je také v souladu s hypotézou, neboť ukazuje na vyšší míru spolupráce u skupiny vystavené neoliberalistické manipulaci v porovnání se skupinou vystavenou realistické manipulaci. V souladu s hypotézou Bonferoniho následné porovnání rovněž neindikuje rozdíl mezi mírou kooperace u účastníků vystavených konstruktivistickému a neoliberálnímu narativu ($MD = -0,071$, $p = 1,000$). Na druhou stranu toto porovnání proti hypotéze neprokazuje významný rozdíl v míře spolupráce mezi skupinou vystavenou realistickému a konstruktivistickému narativu ($MD = -0,337$, $p = 0,190$).

Tabulka č. 2
Mnohonásobná porovnání

Závislá proměnná: Sum Q1-6 Bonferroni					
(I) narativ (J) narativ	Rozdíl průměrů (I - J)	Std. chyba	Sig.	95% interval spolehlivosti	
				Spodní hranice	Horní hranice
Realistický: Konstruktivistický Neoliberální	-0,337 -0,407*	0,181 0,166	0,190 0,043	-0,77 -0,81	0,10 -0,01
Konstruktivistický: Realistický Neoliberální	0,337 -0,071	0,181 0,177	0,190 1,000	-0,10 -0,50	0,77 0,35
Neoliberální: Realistický Konstruktivistický	0,407* 0,071	0,166 0,177	0,043 1,000	0,01 -0,35	0,81 0,50

* Rozdíl průměrů je významný na úrovni 0,05.

Zdroj: Autorka.

Analýza míry kooperace v jednotlivých otázkách, provedená za pomoci Pearsonova testu dobré shody, ukazuje statisticky významné odchylky u první otázky $\chi^2(2, N = 282) = 14,405$, $p = 0,001$; u třetí otázky $\chi^2(2, N = 282) = 9,488$, $p = 0,009$; a u šesté otázky $\chi^2(2, N = 282) = 7,164$, $p = 0,028$, jak je patrné z tabulky č. 3.

Tabulka č. 3
Test dobré shody

Otázka		Hodnota	Stupně volnosti	Asymp. Sig. (dvoustranná)
Q1	Pearsonovo χ^2	14,405 ^a	2	0,001
	Poměr pravděpodobnosti	14,633	2	0,001
	Lineárně-lineární asociace	8,355	1	0,004
Q2	Pearsonovo χ^2	0,589 ^b	2	0,745
	Poměr pravděpodobnosti	0,591	2	0,744
	Lineárně-lineární asociace	0,282	1	0,596
Q3	Pearsonovo χ^2	9,488 ^c	2	0,009
	Poměr pravděpodobnosti	9,09	2	0,011
	Lineárně-lineární asociace	7,387	1	0,007
Q4	Pearsonovo χ^2	0,476 ^d	2	0,788
	Poměr pravděpodobnosti	0,476	2	0,788
	Lineárně-lineární asociace	0,28	1	0,596
Q5	Pearsonovo χ^2	4,511 ^e	2	0,105
	Poměr pravděpodobnosti	4,612	2	0,1
	Lineárně-lineární asociace	3,15	1	0,076
Q6	Pearsonovo χ^2	7,164 ^f	2	0,028
	Poměr pravděpodobnosti	7,11	2	0,029
	Lineárně-lineární asociace	6,841	1	0,009
N platných případů		282		

^a 0 buněk má méně než pět očekávaných výskytů. Nejmenší hodnota je 37,13.

^b 0 buněk má méně než pět očekávaných výskytů. Nejmenší hodnota je 30,04.

^c 0 buněk má méně než pět očekávaných výskytů. Nejmenší hodnota je 13,93.

^d 0 buněk má méně než pět očekávaných výskytů. Nejmenší hodnota je 33,31.

^e 0 buněk má méně než pět očekávaných výskytů. Nejmenší hodnota je 27,03.

^f 0 buněk má méně než pět očekávaných výskytů. Nejmenší hodnota je 25,67.

Zdroj: Autorka.

Rozbor kontingenční tabulky č. 4 ukazuje v případě první otázky na statisticky významný odklon od průměru celku u skupin vystavených realistické (AR = -3,7) a konstruktivistické manipulaci (AR = 2,4). Další signifikantní odklon od průměru je pak patrný v nižší míře kooperace skupiny vystavené realistickému narativu ve třetí otázce (AR = -3,1), ve vyšší míře kooperace realistické skupiny v páté otázce (AR = 2,1) a konečně pak v nižší míře kooperace této skupiny v šesté otázce (AR = -2,6) a vyšší mírou kooperace neorealisticke skupiny v téže otázce (AR = 2,1). Je ovšem třeba upozornit na skutečnost, že analýza založená na hodnocení vztahu vzhledem k celkovému průměru skupiny, nikoliv vztahu skupin mezi sebou, je citlivější na nalezení signifikantních

odlišností u realistické skupiny oproti dvěma zbývajícím skupinám, jejichž míra kooperace je vyšší, a jejich průměry jsou si tak bližší.

Tabulka č. 4
Q1-Q6 Kontingenční tabulka

	Narativ			Celkem
	Realistický	Konstruktivistický	Neoliberalní	
Q1:				
Spolupráce:				
Počet (% v narativu)	32 (23,5 %)	46 (33,8 %)	58 (42,6 %)	136
Očekávaný počet	46,8	37,1	52,1	136
Adjustovaný reziduál	-3,7*	2,4*	1,5	
Nespolupráce:				
Počet (% v narativu)	65 (44,5 %)	31 (21,2 %)	50 (34,2 %)	146
Očekávaný počet	50,2	39,9	55,9	146
Adjustovaný reziduál	3,7*	-2,4*	-1,5	
Q2:				
Spolupráce:				
Počet (% v narativu)	62 (36 %)	45 (26,2 %)	65 (37,8 %)	172
Očekávaný počet	59,2	47,0	65,9	172
Adjustovaný reziduál	0,7	-0,5	-0,2	
Nespolupráce:				
Počet (% v narativu)	35 (31,8 %)	32 (29,1 %)	43 (39,1 %)	110
Očekávaný počet	37,8	30,0	42,1	110
Adjustovaný reziduál	-0,7	0,5	0,2	
Q3:				
Spolupráce:				
Počet (% v narativu)	70 (30,3 %)	67 (29,0 %)	94 (40,7 %)	231
Očekávaný počet	79,5	63,1	88,5	231
Adjustovaný reziduál	-3,1*	1,4	1,8	
Nespolupráce:				
Počet (% v narativu)	27 (52,9 %)	10 (19,6 %)	14 (27,5 %)	51
Očekávaný počet	17,5	13,9	19,5	51
Adjustovaný reziduál	3,1*	-1,4	-1,8	
Q4:				
Spolupráce:				
Počet (% v narativu)	54 (33,8 %)	42 (26,3 %)	64 (40,0 %)	160
Očekávaný počet	55,0	43,7	61,3	160
Adjustovaný reziduál	-0,3	-0,5	0,7	
Nespolupráce:				
Počet (% v narativu)	43 (35,2 %)	35 (28,7 %)	44 (36,1 %)	122
Očekávaný počet	42,0	33,3	46,7	122
Adjustovaný reziduál	0,3	0,5	-0,7	

Tabulka č. 4 – pokračování

	Narativ			Celkem
	Realistický	Konstruktivistický	Neoliberální	
Q5:				
Spolupráce:				
Počet (% v narativu)	71 (38,8 %)	46 (25,1 %)	66 (36,1 %)	183
Očekávaný počet	62,9	50,0	70,1	183
Adjustovaný reziduál	2,1*	-1,1	-1,0	
Nespolupráce:				
Počet (% v narativu)	26 (26,3 %)	31 (31,3 %)	42 (42,4 %)	99
Očekávaný počet	34,1	27,0	37,9	99
Adjustovaný reziduál	-2,1*	1,1	1,0	
Q6:				
Spolupráce:				
Počet (% v narativu)	55 (29,3 %)	53 (28,2 %)	80 (42,6 %)	188
Očekávaný počet	64,7	51,3	72,0	188
Adjustovaný reziduál	-2,6*	0,5	2,1*	
Nespolupráce:				
Počet (% v narativu)	42 (44,7 %)	24 (25,5 %)	28 (29,8 %)	94
Očekávaný počet	32,3	25,7	36,0	94
Adjustovaný reziduál	2,6*	-0,5	-2,1*	
Celkem:				
Počet (% v narativu)	97 (34,4 %)	77 (27,3 %)	108 (38,3 %)	282

* Jako signifikantní jsou označena rezidua větší než -1,96.

Zdroj: Autorka.

Rozbor jednotlivých her přináší otázku, proč byla manipulace v některých případech úspěšnější než v jiných. Předcházející tabulka ukazuje, že nejsilnější efekt byl dosažen v první hře, která byla uvozena nejdelším textem, a tak se nabízí vysvětlení, že je zde největší prostor pro diskurzivní ovlivnění. Po bližším prozkoumání se nicméně zdá, že větší vliv měla strategie protivníka. Efekt manipulace byl nejslabší ve hrách 2 a 4, což jsou otázky, které následují po nekooperativním tahu imaginárního oponenta. Rozdíly v rozhodování mezi skupinami zde zcela vymizely. To ukazuje na použití strategií založených na „trestu“ za předchozí nespolupráci, či naopak na pocitu odplaty za nekooperaci účastníka. V případě hry č. 5, kde byla manipulace také „neúspěšná“, odklon míry kooperace realistické skupiny stále ukazuje na pravděpodobný rozdíl v chování skupin. Tento výsledek mohl být způsoben komplikovanější formulací kooperativní odpovědi na bezpečnostní dilema. Ta mohla zmatečně navodit představu odmítavé odpovědi. Přesnější interpretaci těchto zjištění však umožnila až následná analýza rozhovorů s účastníky.

Očekávání aktérů ohledně budoucího vývoje

Poslední hra byla zaměřena na možnost překonání konfliktu v dlouhodobé perspektivě. Hrozící konflikt mezi Arálií a Berílií považovala za dočasně odvrácený a účastníků se ptala, zda „očekávají, že se vztah s Berílií může v dlouhodobém výhledu změnit“. Tři

odpovědi nabízely perspektivy různých škol mezinárodních vztahů. Zde se ukázala manipulace jako nejsilnější.

Tabulka č. 5
Testy dobré shody

	Hodnota	Stupně volnosti	Asymp. Sig. (dvoustranná)
Pearsonovo χ^2	64,673 ^a	4	0,000
Poměr pravděpodobnosti	84,216	4	0,000
Lineárně-lineární asociace	49,229	1	0,000
N platných případů	189		

^a Tři buňky (33,3 %) mají méně než pět očekávaných výskytů. Nejmenší hodnota je 2,68.

Zdroj: Autorka.

Analýza této části experimentální manipulace je ovlivněna nedostupností informace o názorových preferencích účastníků v době před experimentem, takže není možné porovnat sílu manipulace jednotlivých narativů. Srovnání nicméně ukazuje vysoký příklon účastníků k „pozitivní“ perspektivě změny vzájemných vztahů k mírovějším. Zcela převažoval výběr neoliberální perspektivy, která může naznačovat původní účastnické preference stejně jako celkové vyznění her.

V případě neoliberální manipulace byla u účastníků shoda mezi manipulací a odpovědí úplná, tedy všech 74 respondentů vystavených této manipulaci zvolilo odpověď vycházející z neoliberálního diskurzu, jak ukazuje tabulka č. 6. Ve skupině s konstruktivistickou

Tabulka č. 6
Q7 Kontingenční tabulka

	Narativ			Celkem
	Realistický	Konstruktivistický	Neoliberální	
Q7:				
Realistická volba:				
Počet (% v narativu)	6 (8,7 %)	5 (10,9 %)	0 (0 %)	11 (5,8 %)
Očekávaný počet	4,0	2,7	4,3	11,0
Adjustovaný reziduál	1,3	1,7	-2,7	
Konstruktivistická volba:				
Počet (% v narativu)	36 (52,2 %)	14 (30,4 %)	0 (0 %)	50 (26,5 %)
Očekávaný počet	18,3	12,2	19,6	50,0
Adjustovaný reziduál	6,1	0,7	-6,6	
Neoliberální volba:				
Počet (% v narativu)	27 (39,1 %)	27 (58,7 %)	74 (100,0)	128 (67,7 %)
Očekávaný počet	46,7	31,2	50,1	128,0
Adjustovaný reziduál	-6,4	-1,5	7,6	
Celkem:				
Počet (% v narativu)	69 (100 %)	46 (100 %)	74 (100 %)	189 (100 %)

Zdroj: Autorka.

manipulací 58 % účastníků vybralo neoliberální perspektivu a 30,4 % vybralo perspektivu konstruktivistickou. To je překvapující v porovnání se skupinou realistickou, kde z 52,2 % převažovala volba konstruktivistické odpovědi. Tento rozpor se zdá vysvětlitelný pouze tím, že konstruktivistický narativ byl špatně srozumitelný. Strategie vhodnosti tak byla těžko identifikovatelná. Nicméně toto vysvětlení není empiricky doložitelné. Druhou alternativou je pak skeptičtější přístup skupiny vystavené konstruktivistické manipulaci ohledně další možnosti spolupráce s nedostatečně kooperativním protihráčem. Tato interpretace byla blíže analyzována na základě dat získaných v rozhovorech.

Diskuse validity

Vzhledem k užitému designu je zde namísto nejprve uvažovat o volbě vzorku založeného na dobrovolnosti. Tu odůvodňuje zaměření experimentu na testování teorie, tedy ověření závislosti mezi proměnnými, nikoliv zjištění skutečného rozložení určité charakteristiky v cílové skupině (Webster – Sell 2007: 13). Možnosti zobecnění vycházejí z teoretického modelu, nikoliv z aplikace statisticky zpracovaných získaných hodnot (Tamtéž: 82). Zobecnění výsledků je podmíněno správným teoretickým modelem a zároveň alespoň minimální heterogenitou vzorku v charakteristice, na kterou se výzkum zaměřuje, za předpokladu, že je očekáván heterogenní dopad manipulace (Druckman 2011: 84). Vzhledem k našemu předpokladu, že účinek experimentální manipulace bude do jisté míry ovlivněn vstupní charakteristikou spočívající ve zkušenosti s konkrétním diskurzem, je jedinou podmínkou pro zobecnění závěrů experimentu zastoupení této charakteristiky v testované skupině v různé míře.

Souvisí-li míra manipulace s předcházející zkušeností s konkrétním diskurzem, je nezbytné, aby v testované skupině byli přítomni účastníci s rozdílnou mírou těchto zkušeností. Množství zkušeností s konkrétními diskurzemi lze jen těžko měřit přímou otázkou, nicméně lze očekávat vztah mezi touto charakteristikou, oborem, stupněm vzdělání, zájmem o mezinárodní vztahy a věkem. Tyto údaje byly sledovány jako kontrolní proměnné a jejich variabilita mohla být ověřena. Tyto proměnné také umožnily ověření statistické identity testovaných skupin. Té bylo dosaženo mechanismem náhodného rozdělení, který byl pro design klíčový.

Interní validita byla reflektována zejména dvojitě slepým designem experimentu, jehož korektnost posilovala interakce prostřednictvím počítače (Webster – Sell 2007: 73), dále snahou o minimalizaci rozdílů mezi jednotlivými narativy, tedy o co nejužší obměnu odlišných slovních spojení s malou informační hodnotou, aby nedošlo k neplánované změně jiných aspektů manipulace než zkoumaných proměnných (Tamtéž: 72). Problematika neposlechnutí instrukcí (Druckman 2011: 36) byla řešena přímým začleněním manipulace do dotazování. Možnost vyhnout se manipulaci tak byla možná pouze náhodným výběrem odpovědí. Nicméně díky logice randomizace by ani v takovém případě nebyla validita ohrožena, pokud by motivace k tomuto jednání nesouvisely s konkrétní manipulací. Problematičtější by byl pouze případ, kdy by toto chování bylo důsledkem specifických rysů konkrétní manipulace – například její nesrozumitelnosti.

V souvislosti s tímto designovým prvkem vyvstává otázka, zda manipulovaný narativ respondenti vnímali jako kontextuální informaci, nebo jako návodná pravidla hry, což by mohlo mít dopad na logiku jejich volby. Tato druhá možnost byla částečně vyloučena vstupní informací, kterou respondenti obdrželi před zahájením manipulace. Ta jasně zasazovala experimentální interakci do prostředí současných mezinárodních vztahů. O tom, že respondenti vnímali experiment v rovině reálného současného světa, svědčí i množství paralel k existujícím konfliktům, které respondenti během následných rozhovorů uváděli, nebo snaha zapojit vlastní, často i oborově velmi specifické znalosti o mezinárodní situaci, mezinárodních zvyklostech nebo mezinárodním právu.

Externí validita by se nepochybně zvýšila opakováním experimentu na jiném vzorku účastníků, a to zejména s ohledem na věkovou kategorii a kulturní zkušenost (Druckman

2011: 43). Takový vzorek by velmi pravděpodobně vykázal jinou úroveň spolupráce, nicméně mechanismus diskurzivního vlivu by měl zůstat zachován.

Z logiky testování teorie vychází i otázka přenositelnosti získaných poznatků za hranice experimentu, tedy externí validita v širším smyslu slova. Jak je popsáno výše, práce předpokládá, že experimentální potvrzení hypotézy je argumentem pro správnost zkoumané teorie. Možnost generalizace, tedy aplikace poznatku na reálné situace, vychází z teoretické roviny testované hypotézy, nikoliv z konkrétních výsledků získaných v experimentu. V praktické rovině je však vzhledem k charakteru experimentu i k množství a povaze dat nezbytné provést další výzkum, jehož design by byl blíže reálné problematice v mezinárodních vztazích, a závěry práce vnímat spíše jako vstupní podnět.

Vzhledem k zobecnitelnosti poznatků je však vhodné poznamenat, že analýza kontrolních proměnných ukazuje, že některé skupiny respondentů byly kooperativnější než jiné. Tedy například vysokoškolsky vzdělaní účastníci ($M = 4,03$, $SD = 1,198$) spolupracovali výrazněji než skupina složená z osob se základním a středním vzděláním ($M = 3,63$, $SD = 1,167$); $t(280) = -2,756$, $p = 0,006$. Dále byla zjištěna statisticky významná korelace mezi mírou kooperace a jednotlivými skóre v testu DYNAD v osmi z deseti kategorií.⁸

Naopak obor studia ani pohlaví respondentů neovlivnily míru kooperace. Nebyla prokázána ani korelace mezi reportovanou mírou zájmu o mezinárodní vztahy a mírou kooperace, ani mezi věkem účastníků a mírou kooperace. Tato zjištění jsou dobrým vstupním aspektem pro diskusi nad zobecnitelností výsledků na jinou populaci.

Mimořádně zajímavou otázkou je i míra ovlivnění jednotlivých skupin narativem. Zde se u kontrolních proměnných neprokázal žádný statisticky významný rozdíl mezi skupinami s výjimkou pěti skóre testu DYNAD.⁹ Vzhledem k problematice dotazování testu DYNAD až po experimentální manipulaci však nelze učinit přesvědčivý závěr vztahující se k vlivu osobnostních charakteristik na míru ovlivnitelnosti narativem ani na míru kooperace.

S problematikou externí validity souvisí i otázka, zda by zvyšování odměn vedlo k postupnému převládnutí logiky výhodnosti. Uvažujeme-li o interakci jako o vězňově dilematu s neznámým počtem opakování, není, jak již bylo řečeno, přítomná jasná strategie nezávislá na strategii protivníka. Za těchto okolností informace z narativu představuje v herněteoretickém kontextu nejlepší dostupnou signalizaci o úmyslech protihráče, a její zohlednění by tedy bylo možné předpokládat bez ohledu na odměnu.¹⁰ Zároveň je možné argumentovat, že absolutní zájem celku, tedy státu nebo společnosti, nemusí nutně souznít se zájmem aktéra, který rozhodnutí provádí, a ten jej může manipulovat pro něj výhodným směrem, tj. *agency-slack*, nebo přesněji *slippage* (Hawkins et al. 2006: 8). Jednající úředník může například zachovávat logiku vhodnosti v zájmu o udržení pozice, nebo může dokonce používat existující logiku vhodnosti jako argument pro zvýšení vlastní autonomie (Tamtéž: 31). Logika vhodnosti tak může být rozhodující i ve významných otázkách, blízkých těm zvažovaným v experimentu, jako je přeshraniční spolupráce nebo spolupráce ve vědeckých projektech. Rozhodující činitelé pak mohou být – ať už vědomě, nebo ne – unášeni převládajícím diskurzem.

INTERPRETACE VÝSLEDKŮ NA ZÁKLADĚ ROZHovorŮ S VYBRANÝMI ÚČASTNÍKY

Hlavním cílem kvalitativní části výzkumu bylo prohloubit porozumění rozhodovacímu mechanismu a posílení vnitřní platnosti, tedy ověřit vysvětlující část hypotéz odvozených z práce Marche a Olsena (2004: 17), že schopnost aplikovat konkrétní strategii vhodnosti je založena na předchozí zkušenosti. Respondenti byli vybráni jako dobrovolníci z řad účastníků experimentu, tak aby osoby vystavené jednotlivým narativům byly zastoupeny rovnoměrně. Celkem bylo provedeno devět rozhovorů, tři pro každý typ experimentální interakce – respondenti s kódy K1, K2, K3 byli vystaveni konstruktivistické manipulaci, respondenti s kódy N1, N2, N3 byli vystaveni neoliberální manipulaci a respondenti

s kódy R1, R2, R3 byli vystaveni realistické manipulaci. Poslední rozhovory naznačovaly, že vzorek je již teoreticky nasycen. Rozhovory byly zaznamenány a přepsány s informovaným souhlasem.

Rozhovory se zaměřovaly na objasnění mechanismu rozhodování, tedy na odhalení faktorů, na základě kterých se respondenti rozhodovali. Ze získaných dat je možné tyto faktory rozčlenit následovně – celkový vztah k otázce spolupráce, vliv konkrétní situace, význam popisu situace, předchozí tah protihráče a vlastní zkušenost respondenta. Druhá část rozhovoru se pak zaměřovala na reflexi teoretického designu, tedy toho, zda respondenti vnímali experimentální manipulaci a zda identifikovali model interakce jako vycházející z teorie her.

Analýza a interpretace dat byly založeny na analytických postupech kódování odvozených z teoretického rámce zakotvené teorie. Analýza ovšem nemůže být vnímána jako aplikace této metodologie, protože zakotvená teorie postuluje zpětnou teoretickou indukci ze shromážděných údajů, a tato práce je naopak založena na přístupu testování teorie (Strauss – Corbin 1999: 14). Nicméně metody této teorie jako otevřené a axiální kódování¹¹ může být použito za účelem získání dat pro srovnání s hlavními kvantitativními zjištěními. Vybrané citace pak dokládají trend přítomný ve významné části rozhovorů.

Vztah k problematice spolupráce v mezinárodních vztazích

V rámci celé skupiny dotazovaných účastníků převažovalo silné přesvědčení o výhodách spolupráce a ve většině případů také o normativní dimenzi mezinárodních vztahů. Je však důležité vnímat celou formulaci experimentu jako diskurz, a tak mohou být kooperativní postoje zaujaté účastníky důsledkem nezamýšleného diskurzivního zkruslení plynoucího z experimentálních procedur. I po tomto upozornění však lze tvrdit, že celková orientace účastníků byla spíše kooperativní a obvykle postavená na normativním uvažování. Normativní argument byl často spojen s ekonomickým. Ten byl ovšem při bližším pohledu obvykle opět zakotven v normativní sféře – například: „*Spolupráce je vždy výhodnější než konflikt... V zásadě se při konfliktech, čistě z ekonomického hlediska, pouze spousta věcí ničí a vede to, zkrátka a dobře, spíše k úpadku, zatímco nějaká stabilita, prosperita, loajalita a spolupráce je nějakým způsobem přínosná, a tak vede k rozvoji*“ (Rozhovor s respondentem K1 2014).

V první otázce byla tato logika ještě posílena argumentací zdůrazňující zásadní hodnotu vědy pro lidstvo, což vytvářelo morální imperativ zavazující ke sdílení vědomostí: „... *věřím v to, že výzkum, vzdělání a technologie by měly být sdíleny celým lidstvem a nebyt omezeny, ať už národy, nebo jen společnostmi, firmami, korporacemi, byznysem*“ (Rozhovor s respondentem K2 2014).

Část respondentů také zmiňovala evoluční charakter mezinárodních vztahů a na něm závislou změnu mezinárodních konvencí. V několika případech respondenti reflektovali svou víru v mezinárodní systém jako podmíněný jejich kulturním původem či přihlášením k současnému dominantnímu paradigmatu jako: „*Jsem naivní dítě liberálního věku – kooperativní*“ (Rozhovor s respondentem N1 2014).

Reflexe experimentální manipulace a vnímání strategie vhodnosti

Není možné určit, do jaké míry byla perspektiva, s níž respondenti přistupovali k experimentu, výsledkem přijetí strategie vycházející z manipulace a do jaké míry se jednalo o jejich předchozí postoj. V některých případech nicméně respondenti vnímají určitý nesoulad svých osobních postojů a postoje, který zaujali ve výzkumu: „*Já jsem byl tak sluníčkový, strašně*“ (Rozhovor s respondentem N2 2014).

Přijetí strategie vhodnosti rovněž nasvědčuje tomu, že pouze respondenti vystavení realistické manipulaci se později v rozhovoru identifikovali s realistickou interpretací mezinárodních vztahů. Nicméně sama ochota podílet se na dalším výzkumu mohla být podpořena souzněním přiděleného narativu s osobními preferencemi. Ale i v těchto případech je

přijetí strategie vhodnosti do určité míry reflektováno. Jedna z účastnic odpovídá na otázku, proč se v bezpečnostním dilematu rozhodla pro zbrojení: „... *myslím, že politici vždycky upřednostňují tuto složku, armádu, před sociální složkou, ale nedokážu ti vysvětlit, na základě čeho nebo na jakém podkladě bych se k tomu jako politik rozhodla... mám [to] okoukané, v rámci historie to tak funguje. Pokud je nějaké napětí, tak se vždy investovalo, v nějakých rizikových letech, do zbrojení víc než do sociálního státu*“ (Rozhovor s respondentem R2 2014).

Jiný účastník dokonce vnímal porušení vlastní „jestřábi“ strategie jako jistý způsob osobního selhání: „... *začal [jsem] pak chaotičt... [byl to i] nějaký iracionální [pohled...] a to se patrně týkalo těch rozšířených práv menšin, protože já jsem na tohle měkký... No, mám slabost pro menšiny, [myslím,] že by bylo dobré je nějak nelikvidovat, no*“ (Rozhovor s respondentem R3 2014).

Zkušenosti z vlastního oboru respondenta

Respondenti se v souladu s hypotézou pokoušeli zapojit do rozhodovacího procesu svoje zkušenosti z vlastního oboru, což poukazuje na to, že experimentální manipulaci vnímali v kontextu současného světa a předkládaný narativ nechápali jako usměrňující pravidla hry. Osobní zkušenost ovlivnila vnímání diskurzivního rámce, v němž se pohybovali, a následně i výběr konkrétní strategie vhodnosti. Respondent, který studoval práva, například během celého rozhovoru zdůrazňoval význam institucí a z nich vycházejících právních aspektů: „... *přiznám se, že při tom asi trošku spoléhám na věci, které nejsou v tom zadání řečené, třeba nějaké záruky mezinárodního práva. Protože jsem veden k tomu, že tyto instituce fungují. Mají fungovat, což je možná rozdíl. [...] Studuji práva, takže tam je nějaká takováto představa, že by to mělo fungovat*“ (Rozhovor s respondentem R1 2014). Studentka ekonomie se naopak vyjadřovala skepticky k sociálním programům a v argumentaci vycházela z klasické ekonomie: „*Myslím si, že jsem byla asi pro větší investice do zbrojení [...], to je celkově spíše spojené s mým přesvědčením, že nějaké investice do sociální sféry většinou vyjdou vniveč. Mám pocit, že se to většinou dělá špatně, zlepšení sociální soudržnosti a podobně, takže potom, když jsou vztahy špatné, jsem myslím byla pro to, aby se spíše zbrojilo*“ (Rozhovor s respondentem K3 2014).

Strategie účastníků

Identifikace strategií respondentů byla důležitá pro celkovou analýzu manipulace. Zejména když byla zkoumána společně s analýzou vlivu imaginárního hráče. Bylo možno rozlišit celou škálu strategií od zcela „holubičí“ nepodmíněné spolupráce po totální „jestřábi“ nespolečnosti. Nicméně je třeba vnímat, že volba konkrétní strategie vychází z kombinace osobních preferencí a vystavení manipulaci.

Typickým reprezentantem nepodmíněné kooperace byl respondent, který byl vystaven konstruktivistické manipulaci: „... *investice do lidí [je] důležitější než investice do zbrojení a do eskalace případného konfliktu i za cenu toho, že bych já sám byl schopen obětovat třeba část území, třeba i celý stát, v nějakém případném konfliktu, protože si myslím, že to vlastně nemá tak velký vliv na to, co se v té zemi děje, jak ti lidé žijí...*“ (Rozhovor s respondentem K2 2014).

Jeden respondent zajímavě reflektoval svoji kooperativnost a mírumilovnost jako potenciálně nebezpečnou pro stát. Demokratické principy, které by mu zamezily v jejím dalším uplatňování, pak vnímal jako pojistku, která by mu zabránila, aby ohrozil bezpečnost státu: „... *já jsem se rozhodl, že žádný konflikt nebude a že vlastně ta moje politika je založená na tom, že nebude konflikt [...], de facto se obávám, že v realitě by to pro mě znamenalo, že prostě skončím, že mě bude muset nahradit nějaký Churchill... A vlastně budu doufat, že vedle mě nějaký Churchill bude, který mě případně odstraní jako šéfa a vezme to do ruky*“ (Rozhovor s respondentem N1 2014).

Největší část respondentů se pohybovala mezi strategiemi známými pod jmény „něco za něco“ a „něco za něco s odpuštěním“. Tyto strategie po úvodní spolupráci napodobují rozhodnutí protihráče a varianta s odpuštěním navíc občas reaguje na protivníkovu nekooperaci vstřícným tahem. V empirickém testování (například Axelrodův experiment) patří tyto strategie mezi ty nejúspěšnější (Nowak – Sigmund 1993: 56). Výběr strategie byl však většinou intuitivní a teorie her nebyla přinejmenším na vědomé úrovni brána v úvahu. Do této skupiny spadal například následující respondent: „... *když někomu nabídnu spolupráci, a [...] naopak to vypadá, že on by to akorát chtěl využít ve svůj prospěch [...], po špatné zkušenosti prostě není možné neustále ustupovat*“ (Rozhovor s respondentem K1 2014).

Poslední skupina byla složena z účastníků, kteří upřednostňovali nespolupracující strategie. Jako příklad zde uvádíme zdůvodnění pro zbrojení v bezpečnostním dilematu a pašování v druhém případě: „*Když tam naopak možná budou nějaké ty [sociální] nepokoje, tak to tomu konfliktu případně pomůže, protože lidé, když jsou naštvaní, jsou agresivnější a mohou si to chtít nějak vybijet na tom sousedním státu. Mohou vidět viníka svých problémů v sousedním státu...*“ (Rozhovor s respondentem R2 2014). Nebo: „... *myslím, že toto je naprosto dokonalý pay off, že pokud si dokážu zabezpečit hranice a zároveň mi to umožní nějak budovat mocenský vliv nebo nějaký vliv, řekněme u soupeře, tak iniciování jednání by bylo naprosto nesmyslné*“ (Rozhovor s respondentem R3 2014).

Tito respondenti sdíleli silnou nechuť k mezinárodním organizacím, „*protože každý stát má vlastní zájmy, takže oni budou prosazovat i v rámci nějaké mezinárodní organizace nějaký svůj zájem, který nemusí být shodný s mým zájmem*“ (Rozhovor s respondentem R2 2014).

Klíčovým poznatkem z analýzy jednotlivých strategií je, že ne každé kooperativní rozhodnutí opravdu znamená spolupráci. Jedním z předpokladů úspěšné nekooperativní strategie není nespolupracovat vždy, ale nespolupracovat v klíčových momentech. Konstantní nespolupráce, předpokládaná teorií her ve vězňově dilematu se známým počtem opakování, je přímým důsledkem snahy o dosažení tohoto momentu. Počáteční spolupráce se tak jeví jako výhodná. Respondent nabízí zdůvodnění kooperativního tahu: „*Protože pokud nemám výraznou převahu, vojenskou, tak jsem to nechtěla riskovat a radši počkala, prostě taková ta vyčkávací taktika, než těmi investicemi do zbrojení převahu budu mít a budu si moct dovolit nějaký jednoznačný bod...*“ (Rozhovor s respondentem R2 2014).

Důvěryhodnost strategie imaginárního protihráče

K vyhodnocení strategie imaginárního oponenta je třeba v prvé řadě říct, že z hlediska designu byla velmi úspěšná a byla respondenty vnímána jako přesvědčivá a konzistentní. Ti nezpochybňovali ani oponentovu logiku, racionalitu, a už vůbec jeho existenci. Zázemí v teorii her zůstalo většinou nepovšimnuto. Významným prvkem byly pocity účasti a emočního zapojení, které přispěly ke spontánním reakcím a potlačení snah o rozkrytí experimentálního designu. Emotivní reakce vyvolávala zejména nekooperace soupeře, které předcházela kooperativní tah respondenta. Vysoká úroveň zaujetí byla pozitivním vedlejším efektem, jelikož přispívá k oslabení snahy účastníka o odhalení skutečné povahy experimentální manipulace (Druckman 2011: 54). Význam předchozích rozhodnutí imaginárního hráče pro budoucí akce byl zmíněn mnoha účastníky: „*Člověk se může bát nějakého blufování a tak... Bál jsem se, byl jsem upřímně zděšen*“ (Rozhovor s respondentem R3 2014).

Důležité je také to, že někteří účastníci byli znepokojeni přesným popisem konkrétní situace: „*Tam je takové slovíčko, to jak na tebe vyskočí, to ,bezpečnostní aspekt‘ ...*“ (Rozhovor s respondentem R2 2014).

Vzhledem k tomu, že účastníci neměli důvod zpochybňovat strategii imaginárního hráče, tak ji zpravidla interpretovali spíše jako důkaz správnosti vlastní strategie: „... *pokoušeli se poměrně agresivně a poměrně reálně prosazovat nějaké své požadavky, nicméně*

když došlo na lámání chleba, stejně ustoupili a byli ochotní vyjednávat“ (Rozhovor s respondentem K2 2014).

Rozdíly v reakci na strategii protihráče vycházející z odlišné experimentální manipulace

Nejdůležitějším poznatkem získaným z analýzy vlivu strategie imaginárního protihráče byly reakce hráčů na nekooperativní chování a jejich rozdíly podle použitých narativů. Po první hře, kde dotazovaní účastníci vystavení realistickému narativu nespolupracovali a většina hráčů vystavených konstruktivistické a neoliberální manipulaci kooperovala, následovala zcela rozdílná reakce, jejímž efektem bylo vymizení statisticky významného rozdílu mezi narativy v druhé hře. Účastníci vystavení realistické manipulaci považovali nekooperativní strategii imaginárního hráče za přirozenou, či alespoň za jim vlastní: „... *samozřejmě že logicky, když byl omezen přístup z naší strany nebo omezen vstup, musel být omezen i výstup... Přišlo mi to jako adekvátní odpověď na to, co jsem udělal“ (Rozhovor s respondentem R1 2014).*

Tento přístup však nevyklučoval možnou kooperaci v budoucnu.

Na druhé straně byli spolupracující účastníci zklamáni z reakce Berílie a jejich ochota ke spolupráci výrazně poklesla: „*Trochu mě to překvapilo a je možné, že potom jsem se rozhodovala už opatrněji u ostatních věcí, že [u] otázek, kde bych jinak třeba taky byla pro spolupráci nebo dialog, jsem potom spíše byla už opatrnější“ (Rozhovor s respondentem K3 2014).*

Toto zklamání ve spojení s variací strategie „Něco za něco“ a vstřícnou akcí Berílie v otázce č. 2 následovanou nespoluprací v otázce č. 3 vedlo k statisticky významným pokusům o spolupráci v otázkách č. 3 a 6, kde byla důvěra vložena *de facto* v mezinárodní systém místo do Berílie. Oproti účastníkům z realistické manipulace, kteří spolupracovali méně, a tak se necítili Berílií zrazeni, se cítili spolupracující účastníci mnohem více zklamání selháním strategie založené na spolupráci. V několika případech účastníků vystavených konstruktivistickému narativu vedla odlišnost berilijské strategie až k pocitu kulturní odlišnosti: „... *dojem jakoby zásadní, když to řeknu, i kulturní odlišnosti, i způsobu uvažování a jako někdo, kdo se snaží uvažovat hodně silově a nějak tlačit, řekl bych, i agresivně [...], to holt není dobrý partner“ (Rozhovor s respondentem K1 2014).*

Ojedinele se vyskytly i „výčitky“ spojené s předchozím vlastním nekooperativním jednáním, tento trend byl však slabší a patrně i méně významný.

Důležitým vnějším vlivem, který významně ovlivnil probíhající rozhovory, byla okupace Krymu, která začala poté, co byla kvantitativní část výzkumu dokončena, a předtím než začal sběr kvalitativních dat. Tato událost zásadně ovlivnila některé respondenty, kteří předtím zastávali spíše kooperativní strategii – nyní byla jejich základní víra v mezinárodní systém otřesena a cítili se zklamáni: „... *přemýšlím, jak mě třeba v tom rozhodování ovlivňuje krymská krize. [...] tam teď vnímám aspekt, který tam předtím nebyl. [...] taková ta naše představa o tom, že útočné války se prostě v jednadvacátém století nedělají. Což třeba nemusí být pravda“ (Rozhovor s respondentem R1 2014).*

* * *

Článek se zabýval významem diskurzu škol mezinárodních vztahů pro rozhodování v experimentální simulaci. Mezi skupinami osob vystavených realistické, neoliberální a konstruktivistické manipulaci byl prokázán statisticky významný rozdíl na 5% hladině významnosti mezi skupinou vystavenou realistické a neoliberální manipulaci. Skupina vystavená neoliberální manipulaci jednala v souladu s hypotézou kooperativněji. Navazující analýza rozhovorů s vybranými účastníky experimentu poukazuje na význam předchozí zkušenosti s konkrétním diskurzem pro volbu strategie. To odpovídá argumentu logiky vhodnosti a snaze naplnit svým jednáním identifikované očekávání od osoby v konkrétní

společenské roli, jak jej popisují James G. March a Johan P. Olsen. Na úrovni kontrolních proměnných však míra zkušenosti s narativem vyjádřená vyšší reportovanou mírou zájmu o mezinárodní vztahy, vzděláním nebo věkem nevede k vyšší míře podlehnutí manipulaci či jejímu uposlechnutí. Účastníci s vyšším dosaženým vzděláním však byli statisticky významně kooperativnější.

Slabší účinek experimentální manipulace v případě konstruktivistické skupiny lze částečně vysvětlit možnou horší srozumitelností tohoto narativu nebo nižší mírou zkušenosti s tímto diskurzem, méně koherentnímu rozhodování skupiny pak odpovídá vyšší směrodatná odchylka. Dalším možným vysvětlením může být nižší množství respondentů, kterým byl tento narativ přidělen. To by mohlo způsobit zkeslení průměrné míry spolupráce, stejně jako výši skóre v testu DYNAD. Na druhou stranu nižší skóre soupeřivosti získané účastníky z konstruktivistické manipulace podporuje očekávání vyšší úrovně spolupráce. Je tedy možné, že nižší skóre DYNAD je důsledkem experimentální manipulace. V každém případě signifikantní rozdíl v rozhodování celého vzorku je zachován i po zohlednění tohoto faktoru.

Jako velmi významné se pak jeví zjištění, že typ experimentální manipulace ovlivnil i samo rozhodování. Zde se projevil odlišnosti v reakcích na nekooperativní tah druhého hráče. Nespolečenská vyvolávala silné zklamání i jasnou změnu strategie mezi hráči působícími v kooperativním diskurzivním rámci. Tento efekt dále posílily emotivní reakce v případech, kde byla spolupráce vnímána jako správná z normativního hlediska. Podobná zkušenost mohla vést až k celkové změně vnímání možností interakce. Toto zjištění je blízké jevu, který byl pozorován ve výzkumu hry na ultimátum. Zde bývá odmítnutí nabízené výplaty nejčastěji vysvětlováno jako reakce příjemce na pocit urážky nebo normativní snaha o „výchovu“ protihráče a potažmo celého prostoru, v němž hráči interagují (Lopes 2008: 299).

Naopak účastníci přiřazení k realistické manipulaci v situaci, kdy se jejich kooperativní tah setkal s nekooperativní reakcí protivníka, podobný druh zklamání nepocítovali. Příležitostná nespolečenská byla vnímána jako přirozená součást vzájemné interakce. Tento závěr je podpořen jak kvantitativními výsledky, tak rozhovory. Důsledky tohoto zjištění jsou významné jak pro analýzu konkrétních strategií, tak pro objasnění různé síly účinků manipulace. V praktické rovině pak poukazují na možnost snazšího překonání roztržky u dvou aktérů, kteří vnímají své zájmy v termínech reálné politiky vlastního zisku a nespolečenská vidí jako přirozenou součást vzájemných vztahů. V kontrastu pak stojí přístup protivníka, který chápe vzájemnou kooperaci jako a priori normativně správnou a nekooperativní tah protihráče jej může vést k odmítnutí jakýchkoliv kooperativních snah v budoucnu.

Toto zjištění považují za klíčové a domnívám se, že problematika překonání roztržky vzhledem k vnímanému charakteru spolupráce představuje možný směr dalšího výzkumu. Pokud by se tento závěr potvrdil, přinášel by velmi významné implikace pro praxi zahraniční politiky. Pokud by se prokázalo, že utilitární vnímání kooperace může přispět k možnosti obnovení spolupráce, nabízelo by se mnoho oblastí využití tohoto principu. Limitem získaných závěrů však stále zůstává skutečnost, že účastníci operující v realistickém narativu, přestože byli ochotni spolupráci opakovaně a snáze obnovovat, měli celkově nižší skóre kooperativních rozhodnutí. Tento závěr poukazuje na význam analýzy konkrétních aktérů mezinárodních vztahů a jejich specifických motivací i historie vzájemných interakcí.

Přestože není možné výsledky tohoto experimentu přímo aplikovat na reálné situace mezinárodních vztahů, splnění metodologických předpokladů umožňuje identifikovat konkrétní závěry, jejichž platnost není omezena na testovanou skupinu a jejichž důsledky mohou být vztaženy ke skutečným situacím v mezinárodní politice. Provedený experiment tak lze vnímat jako podnět k dalšímu výzkumu, jehož design bude blíže reálným situacím zahraniční politiky. Zobecnitelnost by pak mohla vycházet nejen z roviny identifikovaných

vztahů, ale i z přímé návaznosti designu na konkrétní rozhodovací procesy nebo konkrétní konfliktní situace v současných mezinárodních vztazích. Design výzkumu bližší reálným situacím nabízí mnoho metodologických možností, ale patrně i zde se volba experimentu může vzhledem k jeho přednostem jevit jako přínosná.

¹ Toto pojetí diskurzu odpovídá i dalším jazykovým teoriím, například Sapir-Whorfově hypotéze, která se zabývá vlivem jazykové struktury na utváření způsobu myšlení mluvčích (Dalili – Dastjerdi 2013: 45). Definice diskurzu by zároveň neměla být omezena pouze na vliv jazyka, protože například i způsob zobrazování může být vnímán jako diskurzivně podmíněný (Scherer 2004).

² Jak píše Foucault (1971), „*diskurz musíme vnímat jako násilí, které konáme na věcech, nebo alespoň jako konání, které jim vnucujeme*“.

³ Zahnutí kodaňské školy do konstruktivistického rámce může být zpochybněno, nicméně pro potřeby tohoto experimentu takové zařazení postačuje.

⁴ Interakce byla v experimentu zprostředkována elektronickým způsobem, aby bylo možno zachovat důvěryhodnou prezentaci protivníkovy strategie a prezentaci výzkumu jako série her.

⁵ Nižší počet dokončených dotazníků s konstruktivistickou variantou manipulace je částečně důsledkem nižšího přiděleného počtu dotazníků s tímto typem manipulace.

⁶ Umístění otázek týkajících se kontrolních proměnných za manipulací bylo výsledkem řešení dvou potenciálních problémů. Zaprvé šlo o to, neovlivnit účastníky nezáměrnými informacemi před experimentem, a zadruhé zamezit opuštění experimentu položením osobních otázek na začátku testování.

⁷ Statisticky signifikantní výsledek vykazuje i neparametrický Kruskal-Wallisův test ($H(2) = 8,310, p = 0,016$).

⁸ Tedy pro $n = 282$ nabývaly hodnoty Pearsonova r těchto hodnot:

$$\eta_{\text{klidová soupeřivost}} = -0,168, p = 0,002; r_{\text{excitovaná soupeřivost}} = -0,203, p = 0,000; \eta_{\text{klidová spolupráce}} = 0,103, p = 0,042;$$

$$r_{\text{excitovaná spolupráce}} = 0,176, p = 0,002; \eta_{\text{klidový kompromis}} = 0,14, p = 0,009; r_{\text{excitovaný kompromis}} = 0,149, p = 0,006;$$

$$\eta_{\text{klidové vyhnutí se}} = -0,087, p = 0,073; r_{\text{excitované vyhnutí se}} = -0,081, p = 0,88; \eta_{\text{klidová přizpůsobivost}} = 0,116, p = 0,026;$$

$$r_{\text{excitovaná přizpůsobivost}} = 0,146, p = 0,007.$$

⁹ Zde byly statisticky významné hodnoty:

$$r_{\text{excitovaná soupeřivost}} = -0,111, p = 0,032; \eta_{\text{klidová spolupráce}} = 0,175, p = 0,002; r_{\text{excitovaná spolupráce}} = 0,108, p = 0,035;$$

$$r_{\text{excitovaný kompromis}} = 0,162, p = 0,003; r_{\text{excitovaná přizpůsobivost}} = 0,138, p = 0,010.$$

¹⁰ Rozpoznání logiky vhodnosti, její vyhodnocení a zohlednění v rozhodování však zůstává zachováno, protože samotné manipulace neobsahují tvrzení, která by přímo označovala spolupráci nebo nespoupráci za pravděpodobnější.

¹¹ Otevřené kódování je, jak uvádějí Strauss a Corbinová (1999: 43), „*část analýzy, která se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů*“, jeho druhou částí je pak kategorizace, tedy slučování zaznamenaných pojmů, kolem specifických jevů. Následně axiální kódování si pak klade za cíl určit vztah mezi pojmy definovanými v prvním kroku. Jak píše Strauss a Corbinová (1999: 70), je to „*soubor postupů, pomocí nichž jsou údaje po otevřeném kódování znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vytváření spojení mezi kategoriemi. To se činí v duchu kódovacího paradigmatu, které zahrnuje podmiňující vlivy, kontext, strategie jednání a interakce a následky*.“

Literatura

- Arrow, Kenneth J. (2003): Introductory remarks on the history of game theory. *Games & Economic Behavior*, Vol. 45, No. 1, s. 15–18.
- Axelrod, Robert (1981): The Emergence of Cooperation among Egoists. *The American Political Science Review*, Vol. 75, No. 2, s. 306–318.
- Banta, Benjamin (2013): Analysing discourse as a causal mechanism. *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 2, s. 379–402.
- Beer, Francis A. – Sinclair, Grant P. – Healy, Grant P. – Bourne, Lyle E. Jr. (1995): Peace Agreement, Intractable Conflict, Escalation Trajectory: A Psychological Laboratory Experiment. *International Studies Quarterly*, Vol. 39, No. 3, s. 297–312.
- Brglez, Milan (2001): Reconsidering Wendt's Meta-theory: Blending Scientific Realism with Social Constructivism. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 4, No. 4, s. 339–362.
- Carmichael, Fiona (2005): *A guide to game theory*. Harlow: Financial Times Prentice Hall.
- Dalili, Mehdi Vaez – Dastjerdi, Hossein Vahid (2013): A contrastive corpus-based analysis of the frequency of discourse markers in NE and NNE media discourse: Implications for a “universal discourse competence”. *Corpus Linguistics & Linguistic Theory*, Vol. 9, No. 1, s. 39–69.
- Druckman, Daniel (1994): Determinants of Compromising Behavior in Negotiation A Meta-Analysis. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 38, No. 3, s. 507–556.
- Druckman, James N. (2011): *Cambridge Handbook of Experimental Political Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Dunne, Timothy (1995): The Social Construction of International Society. *European Journal of International Relations*, Vol. 1, No. 3, s. 367–389.
- Fearon, James – Wendt, Alexander (2002): Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View. In: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth (eds.): *Handbook of International Relations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, s. 52–72.
- Finnemore, Martha (1996): Norms, Culture, and World Politics: Insights from Sociology's Institutionalism (A Review Essay). *International Organization*, Vol. 50, No. 2, s. 325–347.
- Foucault, Michel (1971): Orders of discourse. *Social Science Information*, Vol. 10, No. 2, s. 7–30.
- Frank, Robert H. – Gilovich, Thomas D. – Regan, Dennis T. (1993): Does Studying Economics Inhibit Cooperation? *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 2, s. 159–171.
- Gächter, Simon – Herrmann, Benedikt – Thöni, Christian (2010): Culture and cooperation. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, Vol. 365, No. 1553, s. 2651–2661.
- Gawronski, Bertram – Galdi, Silvia – Arcuri, Luciano (2015): What Can Political Psychology Learn from Implicit Measures? Empirical Evidence and New Directions. *Political Psychology*, Vol. 36, No. 1, s. 1–17.
- Geva, Nehemia – Mintz, Alex (1997): *Decisionmaking on War and Peace: The Cognitive-Rational Debate*. B. m.: Lynne Rienner Publishers.
- Goldstein, Judith – Keohane, Robert (1993): Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework. In: Goldstein, Judith – Keohane, Robert (eds.): *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*. Ithaca: Cornell University Press, s. 3–30.
- Hawkins, Darren et al. (2006): States, International Organizations, and Principal-Agent Theory. In: Hawkins, Darren et al.: *Delegation and Agency in International Organizations*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 3–38.
- Hemesath, Michael (1994): Cooperate or Defect? Russian and American Students in a Prisoner's Dilemma. *Comparative Economic Studies*, Vol. 36, No. 1, s. 83–93.
- Hervey, James S. Jr. – Cohen, Jeffrey P. (2004): Does Ethics Training Neutralize the Incentives of the Prisoner's Dilemma? Evidence from Classroom Experiment. *Journal of Business Ethics*, Vol. 50, No. 4, s. 53–61.
- Hurd, Ian (1999): Legitimacy and Authority in International Politics. *International Organization*, Vol. 53, No. 2, s. 379–408.
- Jørgensen, Marianne W. – Phillips, Louise J. (2002): *Discourse Analysis as Theory and Method*. B. m.: SAGE.
- Lopes, Helena (2008): From Self-Interest Motives to Justice Motives: The Challenges of Some Experimental Results. *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 67, No. 2, s. 287–313.
- Keohane, Robert O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Komorita, Samuel S. (1965): Cooperative Choice in a Prisoner's Dilemma Game. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 2, No. 5, s. 741–745.
- McDermott, Rose (2002): Experimental Methodology in Political Science. *Political Analysis*, Vol. 10, No. 4, s. 325–342.
- March, James G. – Olsen, Johan P. (1995): *Democratic Governance*. New York: Free Press.
- March, James G. – Olsen, Johan P. (2004): *The logic of appropriateness*. B. m.: ARENA.
- Mearsheimer, John J. (1995): The false promise of international institutions. *International Security*, Vol. 19, No. 3, s. 5–49.
- Morgenthau, Hans J. – Thompson, Kenneth W. (1993): *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: McGraw-Hill.
- Mowle, Thomas S. (2003): Worldviews in Foreign Policy: Realism, Liberalism, and External Conflict. *Political Psychology*, Vol. 24, No. 3, s. 561–592.
- Moxnes, Erling – van der Heijden, Eline (2003): The Effect of Leadership in a Public Bad Experiment. *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 47, No. 6, s. 773–795.
- Nowak, Martin – Sigmund, Karl (1993): A strategy of win-stay, lose-shift that outperforms tit-for-tat in the Prisoner's Dilemma game. *Nature*, Vol. 364, No. 6432, s. 8–56.
- Nye, Joseph S. (2004): *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. B. m.: PublicAffairs.
- Parent, Jonathan F. – Friedman, Sally (2007): Two Sides of the Same Coin? Do Academics & Legislators Think About Foreign Policy in the Same Way? Paper presented at the Western Political Science Association, Las Vegas.
- Petersen, Michael B. (2015): Evolutionary Political Psychology: On the Origin and Structure of Heuristics and Biases in Politics. *Advances in Political Psychology*, Vol. 36, Suppl. 1, s. 45–78.
- Ripsman, Norrin M. (2005): Two Stages of Transition from a Region of War to a Region of Peace: Realist Transition and Liberal Endurance. *International Studies Quarterly*, Vol. 49, No. 4, s. 669–694.
- Ruggie, John G. (1983): Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis. *World Politics*, Vol. 35, No. 2, s. 261–285.
- Sayer, Andrew (2000): *Realism and Social Science*. B. m.: SAGE.
- Sears, David O. (1986): College sophomores in the laboratory: Influences of a narrow data base on social psychology's view of human nature. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 51, No. 3, s. 515–530.
- Scherer, Helmut (2004): Úvod do metody obsahové analýzy. In: Reifová, Irena – Schulz, Winfried – Scherer, Helmut – Hagen, Lutz – Končelík, Jakub (eds.): *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Nakladatelství Karolinum, s. 29–50.

- Schneider, Andrea – Brown, Jennifer G. (2013): Negotiation barometry: A dynamic measure of conflict management style. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, Vol. 28, No. 3, s. 557–580.
- Schwartz-Shea, Peregrine – Yanow, Dvora (2002): “Reading” “Methods” “Texts”: How Research Methods Texts Construct Political Science. *Political Research Quarterly*, Vol. 55, No. 2, s. 457–486.
- Strauss, Anselm L. – Corbin, Juliet (1999): *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. B. m.: Sdružení Podané ruce.
- Summerfield, Angela B. (1975): Effects of vocal expression and instructions on bargaining performance. *European Journal of Social Psychology*, Vol. 5, No. 3, s. 395–398.
- Tannenwald, Nina (2005): Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda. *Journal of Cold War Studies*, Vol. 7, No. 2, s. 13–42.
- Tetlock, Philip E. – Lebow, Richard N. (2001): Poking Counterfactual Holes in Covering Laws: Cognitive Styles and Historical Reasoning. *American Political Science Review*, Vol. 95, No. 4, s. 829–843.
- Thies, Cameron G. (2002): Progress, History and Identity in International Relations Theory: The Case of the Idealist-Realist Debate. *European Journal of International Relations*, Vol. 8, No. 2, s. 147–185.
- Waltz, Kenneth (1979): *Theory of international politics*. B. m.: Addison-Wesley Pub. Co.
- Webster, Murray – Sell, Jane (2007): *Laboratory Experiments in the Social Sciences*. Amsterdam – Boston: Academic Press – Elsevier.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. B. m.: Cambridge University Press.
- Zehfuss, Maja (2002): *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. B. m.: Cambridge University Press.

Dokumenty

- Rozhovor s respondentem K1, respondent vystavený konstruktivistické manipulaci, Brno 23. 3. 2014.
- Rozhovor s respondentem K2, respondent vystavený konstruktivistické manipulaci, Praha 24. 3. 2014.
- Rozhovor s respondentem K3, respondent vystavený konstruktivistické manipulaci, Praha 26. 3. 2014.
- Rozhovor s respondentem N1, respondent vystavený neoliberální manipulaci, Praha 25. 3. 2014.
- Rozhovor s respondentem N2, respondent vystavený neoliberální manipulaci, Praha 26. 3. 2014.
- Rozhovor s respondentem R1, respondent vystavený realistické manipulaci, Praha 24. 3. 2014.
- Rozhovor s respondentem R2, respondent vystavený realistické manipulaci Praha 24. 3. 2014.
- Rozhovor s respondentem R3, respondent vystavený realistické manipulaci Praha 31. 3. 2014.

Poznámka

Tento článek vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd UK č. 260 230/ 2015 „Proměny a důsledky politických institucí“.

Přesné znění jednotlivých manipulací je dostupné na adrese <https://mv.iir.cz/public/files/MV2016-4_Komasova.xlsx>.